

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Мірзоева Джавіда Ширзад огли

на тему "Забезпечення економічної активності населення у контексті освітнього туризму", подану до захисту в спеціалізовану вчену раду Д 64.055.02

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Міністерства освіти і науки України

на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці,

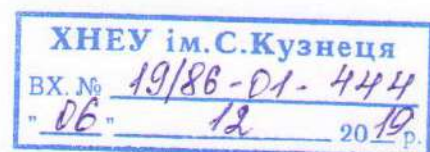
соціальна економіка і політика

Актуальність теми дисертаційної роботи

Туризм є однією зі сфер національної економіки, яка у забезпеченні позитивної динаміки її зростання має вагоме значення. В умовах світової тенденції глобалізації туристичного ринку Україна повинна використати всі наявні можливості, щоб посісти провідні позиції у структурі світового експорту послуг, дотримуючись стратегічної траєкторії розвитку туристичного ринку та забезпечуючи захист національних інтересів.

Туризм є важливим чинником природної глобалізації, при цьому, чим активніше будуть зростати в'їзні та внутрішні туристичні потоки, тим стабільнішими будуть соціально-економічні процеси. Як суспільний феномен, туризм характеризується можливостями відновлювати фізичні та духовні сили людини, надавати нові робочі місця, визначати спрямування інвестиційних процесів у суміжних галузях.

Нині детермінантами соціально-економічного розвитку стали глобальні зміни, які супроводжуються гіперконкуренцією, динамізацією руху товарів, послуг, факторів виробництва на основі діджиталізації, постіндустріальними принципами суспільного розвитку, підвищенням ролі інтелектуального капіталу, зміною пріоритетів від економіки, заснованої на матеріальних активах і сфокусованої на кінцевому продукті, до економіки знань. У сучасному суспільстві знання, освіта людини виступають як провідна продуктивна сила, попит на яку постійно зростає і має безпосередній вплив на формування показників економічної активності населення. Отже, можемо констатувати, що процес глобалізації та інтеграції економік призвів до формування і розвитку міжнародного ринку освітніх послуг, активізації діяльності країн по інтеграційній взаємодії у питаннях обміну освітніми послугами. Відповідно, у структурі ринку туристичних послуг виділився самостійний напрям – освітній туризм, який є сегментом глобального туристичного ринку і видом туризму. Освітній туризм можна розглядати як своєрідну «понятійну рамки», внутрішній простір якої заповнюється конкретними заняттями людини – отримання освіти поза постійним місцем проживання, вивчення іноземних мов, стажування та підвищення кваліфікації тощо.

Наведені аргументи дозволяють констатувати, що дослідження процесу забезпечення економічної активності населення у контексті освітнього туризму має бути віднесено до пріоритетів розвитку як видів туризму так і соціально-економічної політики держави.

Дослідженню проблематики підвищення якості робочої сили, зростанню інтелектуального капіталу та оцінки ефекту трудової міграції приділено багато уваги як у зарубіжних, так і у вітчизняних наукових працях теоретичного та прикладного характеру. Проте вони не дають комплексного підходу до оцінки забезпечення економічної активності населення у контексті освітнього туризму з використанням ресурсів національної системи освіти.

З огляду на вищенаведене, дисертаційна робота Мірзоева Джавіда Ширзад огли, яка присвячена удосконаленню і розвитку теоретичних положень, методичних підходів та розробленню практичних рекомендацій із забезпечення економічної активності населення у контексті освітнього туризму, є актуальною. Актуальність тематичної спрямованості дисертаційного дослідження підтверджується його зв'язком з прикладною тематикою науково-дослідних робіт Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця у межах держбюджетних тем: "Формування теоретико-методологічного забезпечення державної підтримки розвитку туристичної галузі економіки регіону" (№ ДР 0112U001119), де Мірзоев Д.Ш. огли виконав розділ "Дослідження тенденцій розвитку національного та світового туристичного ринку"; "Теоретичні та методичні основи створення системи підтримки електронного навчання у вищій школі нового покоління" (№ ДР 0116U004519), у якій здобувачу належить розділ "Підходи до адаптації траєкторії навчання".

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність та новизна.

Дисертація Мірзоева Д.Ш. огли є комплексним дослідженням, а наукові положення, висновки та рекомендації є обґрунтованими та достовірними. Структура роботи характеризується логічністю викладу, а її зміст відповідає темі дослідження. Достовірність положень забезпечується опрацюванням значної кількості наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених та використанням великого масиву статистичної інформації. Інформаційною базою дослідження виступили аналітичні матеріали офіційної статистики з міжнародної міграції та трудових відносин, дані Євростату, Міжнародної організації праці, Міжнародної організації з міграції, аналітичні матеріали національних та міжнародних рейтингових агентств, дані Всесвітньої туристичної організації, результати власних соціологічних досліджень.

Основними методами, що забезпечують достовірність дослідження, є методи теоретичного узагальнення, формалізації, аналізу і синтезу, статистичного аналізу, кластерного аналізу, багатовимірного факторного аналізу, нечітких множин, експертних оцінок. Підтвердженням обґрунтованості результатів є довідки про їх впровадження, а також апробація на науково-практичних конференціях різних рівнів.

Викладене вище свідчить на користь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, що викладено у дисертаційній роботі Мірзоева Д.Ш. огли.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі, належним чином аргументовані, апробовані та висвітлені в наукових публікаціях.

До найбільш суттєвих, з погляду опонента, наукових результатів дисертаційного дослідження, які характеризуються новизною, слід віднести наступні:

– трактування поняття "економічно активне населення" у різних зрізах, а саме через зміну групування робочої сили на ринку праці та додаткового виділення підгрупи населення "пропозиція робочої сили" з груп, що формально не входять до складу робочої сили – безробітних, здобувачів вищої освіти, сумісників, які зайняті іншими видами діяльності (с. 49-53, 57). Це дозволить обґрунтовано визначати потребу у створенні нових робочих місць та прогнозувати фінансові надходження від трудової діяльності з урахуванням в'їзних та внутрішніх туристичних потоків, які формують сегмент «освітній туризм»;

– удосконалення складу факторів, що впливають на баланс попиту і пропозиції на ринку праці і враховуються у коефіцієнті "тертя", до яких разом з традиційними факторами додано актуальні для сучасного ринку праці чинники, а саме: законодавчі обмеження в офіційному працевлаштуванні, привнесений досвід та стиль життя завдяки освітньому туризму, додаткова пропозиція робочої сили відповідно до зростання чисельності економічно активного населення, не врахованого за офіційними статистичними даними, що уможливить розроблення програм з підвищення інформованості працівників та розширення можливостей працевлаштування (с. 54-57);

– подальший розвиток дефініції "освітній туризм" сутнісне наповнення якої враховує різні форми економічної активності населення, термін перебування для отримання освіти, можливості здійснення оплачуваної діяльності, що підвищить обґрунтованість пропозицій роботодавців для визначення актуальних робочих місць (с. 93);

Вагомість результату пояснюється тим, що у наукових дослідженнях та прикладних рекомендаціях освітній туризму ототожнюється з пізнавальним. Це обумовлює недооцінювання значимості освітнього туризму для забезпечення економічної активності населення, викривлення даних у процедурах статистичного обліку туристичних потоків, оцінювання ефективності процесу надання освітніх послуг, особливо у сфері зовнішньоекономічних операцій;

– удосконалення методичного підходу до вибору пріоритетних напрямів розвитку освітнього туризму для зростання економічної активності населення (с 123-125, 160-166, 174-176). На відміну від існуючих підходів здобувач обґрунтував процедуру рейтингування потенційних конкурентів України на

світовому ринку освітніх послуг за системою показників, їх кластеризацію за рейтингом та розроблення дискримінантної моделі для кожного кластеру.

Автором запропоновано етапи визначення перспективних спеціальностей підготовки фахівців за відповідними напрямками, які враховують особливості попиту та пропозиції зарубіжних ринків праці щодо експорту та імпорту робочої сили. Запропоновані наукові положення можуть бути використані для розроблення державних та регіональних програм взаємодії закладів освіти та суб'єктів туристичної діяльності у коротко- та довгостроковому періодах;

– формування механізму забезпечення економічної активності населення з урахуванням потоків освітнього туризму через розроблення ітераційної моделі визначення основних чинників впливу на розвиток територіального ринку праці та зростання доданого регіонального продукту, що сприяє економічній активності населення, створенню нових робочих місць і зростанню якості робочої сили (с. 189-195). Запропонований у роботі механізм забезпечення економічної активності населення з урахуванням потоків освітнього туризму є обґрунтованим підґрунтям щодо вибору пріоритетних напрямів експорту освітніх послуг і підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної системи освіти;

– удосконалення методичного забезпечення зростання економічної активності населення в контексті освітнього туризму, особливість якого полягає у комплексному застосуванні тріади: методичного підходу до вибору пріоритетних напрямів розвитку освітнього туризму; механізму забезпечення економічної активності населення з урахуванням потоків освітнього туризму; методичного підходу до визначення залежності між рівнями доходу країни на душу населення та його освіти, використання яких сприятиме активізації ринку праці та формуванню умов для зростання валового національного продукту (с. 197-204, 207-210, 213-214).

Значущість результату полягає в обґрунтуванні комплексного моделювання і прогнозування розвитку територіальних господарських систем та забезпечення зростання економічної активності населення з використанням максимально наявної кількості локальних ресурсів для підтримання освітньої та супутньої туристичної інфраструктури.

Значення дослідження для науки і практики та можливі шляхи використання його результатів

Наукове значення виконаного дисертаційного дослідження полягає у поглибленні теоретичних, методичних, практичних основ удосконалення і розвитку теоретичних положень, методичних підходів та розробленню практичних рекомендацій із забезпечення економічної активності населення у контексті освітнього туризму.

До результатів, що мають найбільше практичне значення, належить методика визначення залежності між рівнями доходу на душу населення країни та його освіти, особливістю якого є виділення точок біфуркації, при настанні яких за умови отримання надвисоких доходів зменшується економічна активність населення та втрачається його стимул до отримання освіти, що провокує збільшення потоків трудової міграції та призводить до підвищення соціальної

напруженості суспільства і зростання прояву негативних факторів (врахованих у коефіцієнті "тертя") на ринку праці (с. 116-119). Прикладна цінність результату полягає у визначенні співвідношення між якістю освіти і добробутом населення на основі оброблення значного масиву даних за країнами світу із використанням методів багатомірного статистичного аналізу.

Матеріали та прикладні результати дисертації апробовано. Це підтверджено довідками від Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації (№ 01-34/5130 від 29.10.2018 р.), ОКЗ "Харківський організаційно-методичний центр туризму" (№ 231 від 29.10.2018 р.), ТОВ "Бізнес центр "ІНЖЕК" (№ 0/1468-1 від 25.10.2018 р.), ХНЕУ ім. С. Кузнеця (№ 19/86-23-29 від 24.01.2019 р.) про використання результатів дисертації при викладанні дисциплін на спеціальності 073 "Менеджмент" ("Управління людськими ресурсами") та 051 "Економіка" ("Управління трудовими ресурсами", "Людський розвиток", "Ринок праці"). Апробація результатів дослідження відбулася на міжнародних науково-практичних конференціях: "Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, менеджменту, обліку та права" (м. Полтава, 2018 р.), "Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів" (м. Львів, 2018 р.), "Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища" (м. Одеса, 2018 р.), "Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця" (м. Харків, 2019 р.).

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

Поряд з позитивними досягненнями роботи, слід вказати на дискусійні положення, зокрема:

1. Формулюючи власні пропозиції щодо дослідження проблем економічної активності населення, автор багато місця відводить різним теоріям (с.37-40). Водночас, при розробленні механізму забезпечення економічної активності населення на основі освітнього туризму не конкретизує, положення яких теорій покладено в основу запропонованого методичного підходу до оцінки розподілу частки секторів національної економіки у ВВП країни (п 3.2.). Доречно зазначити, що в аналітичній частині роботи неодноразово згадуються праці класиків Я. Корнаї, Дж. Меткальфа, теорія Фішера – Кларка – Фурестье.

2. Досліджуючи проблематику визначення сутності дефініції «економічно активне населення» (п.1.1.) автором правильно розставлено акценти щодо виявлення асиметрій у роз'ясненні її сутності (с.51-52). Водночас зважаючи на те, що здобувач досліджує процес забезпечення економічної активності населення у контексті освітнього туризму, варто було представити, які методологічні рекомендації (міжнародні чи національні) є базисом для тлумачення термінів "неформально зайняте населення" та "безробітне населення", або вказати відповідну версію нормативних документів. Також доцільно було б вказати, які методологічні положення аналізу стану економічно активного населення використано автором у дослідженні.

3. Додаткового обґрунтування потребують результати дослідження соціально-демографічних особливостей освітньої міграції в контексті освітнього

туризму (п. 1.2.), оскільки автором не розкрито, які соціально-демографічні регулятори впливають на тренди туристичних потоків з метою активізації освітнього туризму.

Твердження автора про те, що аналіз зайнятості різних вікових і соціальних груп за галузями та регіонами є необхідним етапом, що передує розробці ефективної державної стратегії, потребує конкретизації щодо напрямку реалізації стратегії, показників її ефективності за результатами активізації розвитку освітнього туризму, ринку праці. Незрозумілою є позиція автора про доцільність виділення підкатегорії освітнього туризму як результату поєднання трудової міграції як стимулу до навчання та набуття додаткового досвіду (с.76).

4. Відповідно до офіційних статистичних даних автором представлено тренди поступового зниження частки зайнятих у неформальному секторі України, зменшення загального рівня безробіття, зростання кількості самозайнятих осіб (с. 101-102). Слід було б більш детально зупинитися на цьому процесі та спробувати виділити чи спростувати наявність кореляційних зв'язків між цими тенденціями.

5. Працюючи над розробкою методичних основ дослідження процесів вибору пріоритетних напрямів розвитку освітнього туризму для зростання економічної активності населення, здобувачем на с.125 запропоновано послідовність етапів оцінки потенційних ринків та планування стратегії. Однак, етап контролінгу щодо розподілу відповідальності та повноважень між органами влади різних рівнів та суб'єктами економіки, відповідальними за виконання завдань на кожному етапі не представлено.

6. У п.3.2. «Механізм забезпечення економічної активності населення на основі освітнього туризму» автором запропоновано модель п'ятисекторної економіки (с. 181-182), при цьому використано лише досвід США. У дисертації недостатньо представлені конкретні висновки і рекомендації щодо України. У роботі доцільно було б провести апробацію механізму забезпечення економічної активності населення на основі освітнього туризму за регіонами України та визначити, де активного поширення набула економічна активність населення на основі освітнього туризму і як проводилися відповідні соціологічні обстеження. Такий аналіз і порівняння регіонів дало б змогу більш повно оцінити достовірність проведеного дослідження та отримати інформацію про потреби та можливості учасників економічних взаємовідносин туристичного ринку освітніх послуг; визначити суспільну оцінку підприємницьких зусиль суб'єктів ринку, які надають освітні послуги.

7. Дисертантом у п 3.3. при обґрунтуванні методичного підходу до формування стратегії зростання економічної активності населення в контексті освітнього туризму для підвищення якості робочої сили не розкрито, яким чином буде гарантовано саме «підвищення якості». Цей аспект доцільно було б обґрунтувати через принципи оптимізації зайнятості; включення (inclusion) у сферу зайнятості працездатних контингентів економічно активного населення; діджиталізації освітніх туристичних продуктів; інвестування у професійні навички.

Висловлені зауваження в цілому не стосуються обґрунтованості та сутності винесених на захист положень наукової новизни, не знижують науково-

практичний рівень пропозицій дисертаційної роботи, носять дискусійний характер та можуть бути враховані автором у подальшій науковій роботі.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам

Зміст дисертаційного дослідження Мірзоева Джавіда Ширзад огли є традиційним для робіт, які подаються на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст дисертації відповідає вимогам щодо обсягу, змісту, структурної побудови та логіки викладення матеріалу роботи повністю відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Кожний розділ закінчується висновками. Наприкінці дисертації подаються загальні висновки, а також список використаних джерел, що містить достатню кількість сучасних наукових видань вітчизняних і зарубіжних авторів з міждисциплінарної тематики та додатки. В цілому треба відмітити, що дисертація Мірзоева Джавіда Ширзад огли є самостійним, логічно структурованим, змістовним і завершеним дослідженням, яке відповідає вимогам щодо змісту та оформлення дисертацій у відповідних нормативних документах.

Повнота викладення результатів дослідження в опублікованих автором дисертацій працях

Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження Мірзоева Джавіда Ширзад огли достатньою мірою висвітлені 11 наукових працях, серед яких – 7 наукових статей у наукових фахових виданнях (з них 3 опубліковані у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних) та 4 публікації – у матеріалах наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій – 5,89 ум. др.арк., з яких особисто здобувачеві належать 5,0 ум. др.арк. Положення, які винесені на захист відображені у публікаціях.

Публікації та автореферат у повній мірі відображають зміст дисертаційної роботи, їх аналіз дозволяє зробити висновок про повноту викладу основних наукових положень, що виносяться на захист. Кількість публікацій є достатньою для висвітлення результатів дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук відповідно до діючих вимог.

Загальний висновок

Дисертація Мірзоева Джавіда Ширзад огли на тему "Забезпечення економічної активності населення у контексті освітнього туризму" є актуальною, написана у науковому стилі, за обсягом відповідає існуючим вимогам. Викладений у дисертації матеріал характеризується достатнім теоретичним і

практичним рівнем. Дисертація є завершеною науковою працею, в якій вирішено актуальне науково-прикладне завдання – забезпечення економічної активності населення у контексті освітнього туризму. Результати дослідження містять наукову новизну, мають теоретичну цінність і практичну значущість, використані у практичній діяльності підприємств та регіональних органів виконавчої влади. Викладені результати та основні положення опубліковані у наукових фахових виданнях у достатньому обсязі, основні ідеї належать особисто автору, оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях різного рівня, а також опубліковані у наукових фахових виданнях, у тому числі тих, що входять до міжнародних наукометричних баз даних.

Оформлення дисертації та автореферату відповідає вимогам інструктивних документів. За актуальністю тематики, рівнем наукової новизни, її обґрунтованістю і достовірністю, змістом та оформленням дисертація відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., а її автор – Мірзоев Джавід Ширзад огли заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 - демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Офіційний опонент,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри
готельно-ресторанного бізнесу
Київського національного
торговельно-економічного університету

М. Г. Бойко

